

*Gondoljátok, hogy kint a mezőn jártok,
Hol a tavasz szelid fuvalma leng
S himbál felétek száz harangvirágot
S harangvirágok kis csengője cseng:
Zene, mely már nem is szól testi fölnek,
Oly selymeshalkan, oly remegve kél,
Szerény, lehelletfinom, kicsi himnusz,
Csak lélek hallja, csak szívnek zenél.*

*A mi lánytelkünk is ily zsenge, gyenge,
Tavaszi, selymes, halk harangvirág,
Mely most szelíden remegve regéli
Leánytavaszunk legszebb himnusát.
A szeretet s jószág himnusza ez,
Melytől megszépül ez a kicsi ünnep,
S ezért reméljük, hogy kedves lesz néktek
Ajándéka meleg leányszívünknek.*

Arpetto

Debreceni Nagy Ujság. 1912. március 23. 3—4. lap.

SZEMELVÉNYEK KOMJÁT ALADÁR BÁTYPÉCHÓZ ÍRT LEVELEIBŐL

Komját Aladár irodalomtörténeti helye és jelentősége még ma, majdnem 35. évvel az első magyar proletárdiktatúra után sincs pontosan megállapítva, s ennek több objektív oka van. Az egyik az, hogy különösen az ifjúkorára vonatkozó életrajzi adatok jórésze még nem került nyilvánosságra. Bátyja például, aki az első világháború előtt a legközelebb állott hozzá, s nemcsak fivére, hanem méginkább barátja volt, kivándorolt még 1912-ben s csak most, Magyarországra való visszatértekor közölhetett a költő életéről adatokat és leveleket.

A fiatal Komjatra serdülő éveiben a legnagyobb hatással három évvel idősebb bátyja volt, akinek az első világháború éveiben meg is jelent néhány verse egyes baloldali folyóiratokban (V. ö. az 1924. II. 6-i levelet.). Ezek a versek voltak azok, amelyek még kézirat korukban megindították a „vénát” a fiatalabb testvér költő-ösztönében. Az idősebb fivér kivándorlása után a kapcsolat a testvérek közt átalakult és egy ideig meg is lazult. Olyan külső és belső események, amelyek nem tartoznak a dologra, Komját Aladár bátyját hosszú éveken keresztül a tudományhoz és a technikához kötötték s meggyöngyítették a proletariátussal való kapcsolatát. Hogy milyen visszhangot keltett mindez a fiatalabb testvér lelkében, s milyen mértékben tanúskodnak a levelek a világfelfogások különböző fejlődési viszonyosságainak drámai mivoltáról a családi kötelékek hatása alatt, azt az olvasó minden kommentár nélkül is szemlélheti az itt következő szövegekben, amelyek egy kb. 22 éves életszakaszra terjednek ki: 1914-től — a költőnek még világfájdalmas időszakától — 1936. októberéig, — vagyis majdnem a költő haláláig.

* * *

Komját Aladár Fiumében járt a főgimnáziumba, de az érettségit Budapesten tette le, mert családja 1907-ben ideköltözött. Három évvel idősebb fivére a műegyetemre iratkozott be, Komját Aladár pedig, az érettségi után, a tudományegyetemre. A fivérek, mindjárt alakulása idején beléptek a Galilei-körbe, amelynek egyik alelnökévé Komját bátyját választották. A két testvér első versei abban az időben jelentek meg a *Renaisance*-ban. A Galilei-körön belül, már az első években ellentétbe került a machista és marxista irányzat. Komját Aladár fivére, Forbáthtal, megindította a *Munka* című szocialista irányú forradalmi folyóiratot. A machista irányzat egy ideig felülkerekedett a diákság körében, de a konfliktus annál élesebben tört ki 1912 után a machisták (Polányi, Lórán) és a marxisták (Rudas László) között. Akkor a két testvér közül már csak Komját Aladár járt a Galilei-körbe, mert bátyja 1911-ben bevonult katonának és 1912. őszén kivándorolt Olaszországba. Időközben Komját

szülei visszaköltöztek Fiuméba. Komját egyedül maradt Budapesten, s előbb az Ügynök-utcában a 9. szám alatt, aztán a Károly-körúton (9. sz. alatt) lakott hónapos szobában, miután munkát vállalt, mert szülei eltartani nem tudták. Abban az időben neve már ismert volt, versei a *Nyugat* körében is feltűnést keltettek. Így került Komját a *Nyugat* egy esté-lyére. Erre vonatkozik a következő levél:

„Marcikám drágám, irhatnál már egy kicsit, az új verseidet különösképen várom... Tegnap voltam a „Nyugat“ egy szövevényében. Büdös volt, mert nekem büdös a parfüm: félreszagol az orrom, mint a szegény embereké. Előbb rezignált voltam, mint egy beteg ló, de aztán nagyon föléjük kerekedtem s befelé kuncogtam... Hát szervusz. Öreg idő van. Osztán írj. Alid.

(Budapest, 1913.)¹

Egyetemi tanulmányait félbeszakítva anyagiak hiányában, Komját beállt dolgozóznak a „Tudor“ akkumulátor gyárba. Ebből az időből származik a két itt következő levél:

„Marcikám, nagyon fáradt vagyok (becsületes munkafáradtsággal), mert ma tizenkét órát dolgoztam, de mégis írnom kell neked: tenger ideje, hogy nem illettek bőtűvel.

A sorsom elég jó, butulok, mint magad mondása szerint jómagad. Tanulok könyvelni, németül és egyéb hasznos mesterséget; pár hónap múlva sok koronákat megfizetnek értük. Egészen rendes ember lettem. Sikerül már tudni nem gondolkozni és a könyveket is valami fonák filozófiával mellőzgetem: ha fájtalók (teszem az Ibsen vagy Strindbergéi), röhögök rajtuk, mert úgyszólamint tragédiák, mert legrosszabb esetben felfordul az ember és ez csöppet sem tragikus; ha vígságosak, magam leszek bússá, s végezetre magamon kell vigyorognom... Elregisztráltam az elregisztrálandókat: ilyen most az életem színe, szaga, tapintása és a többi.

Nem igen van közöm bárkihez, de téged a legtöbb szeretetemmel szeretlek. Alid.

(Budapest, 1914.)²

A levél a „Tudor“-gyár német szövegű papírján íródott: „TUDOR“ ACCUMULATOR-FABRIK ACTIENGESSELLSCHAFT — Budapest, VI., Váci-út 137—39. sz.

„Antwort auf ihr Wertes vom...¹ megszámlálhatatlan.

Hát csapnivaló vagyok, az bizonyos, s most is csak úgy hevenyében írok a munkaidőm közé lopott pihenőben, ergo nem sokat, s mert nem is volna miről. Szokás szerint „szontyola“ vagy „szontyolus“ vagyok s tünődöm a céltalanságomon és a ravaszágomon, amivel még néha elviselhefővé borogatom magamat önmagam előtt. Drága jó Marcikám, érint barátom, hány hét a világ?! Az öregedés tragikumai sajgát, mint póre sebet a só, 24 évvel, az istenit! Ez a káromkodás pedig jólesett s most már nyugodtan mesélhetek a történetek külső rendjéről, illetve a külső történetek rendjéről, illetve rendetlenségéről, de vedd mégis inkább az előbbit... Mi a bajunk? Miért kell nekünk a beteg vérünk ütemtelenségén szomorúságot abajogni, amikor mások, százezerszer szűköltetőbben, fűtőörésznek? Munkások ölomporral az inyükön, nem rákapatva, de örökösen derüvel akkor is, ha a gépparipájukat leronsólt újjdarabokkal abrakolják? Mi hánt engem? Mért kell ténferegmem szennyes bánatokban, folyton, folyton-folyvást, hogy már ujjal mutogatnak rám s kölykök groteszk madárijesztője lettem? Elértem, ami másoknak a „legfőbb jó“: a stabilitást s most kétségbeesve menekülnék előle. Inkább loncsosan a kertek alatt, rémült elhajítottásban, de a létfolyó görgetegében, csak ne így: mindig, mindig, mindig önmagamhoz utasítva, családot, szeretők, barátok lencséje előtt, váltig számotadón.

No most kifújtam magam, hogy rosszabbat ne mondjak s ez szükséges néha. Te bizgattad egyszer.

Újság nincs... H., akinek felmondták az állását, olyan mint egy beteg ló: undorodom tőle. Nem vagyok már „nagyszívű“, de téged végtelen szeretettel szeretlek. Alid.

(Budapest, 1914. IX. 17.)²

¹ A német szövegű levélpapíron nyomtatva. Nagymosakodás a nemírás miatt.

Az előző és a következő levelet súlyos és tragikus társadalmi események választják el: az első világháború, a proletárdiktatúra, az emigráció. Komját Aladár életét magával ragadta a forradalmi fejlődés forgószele. A *Népszavában* megjelent Dózsa-verse, olyan gyűjtő hatással, hogy a lapot elkobozták. A fiatal költő a *Ma* folyóirat körébe került s a folyóiratban több verse jelent meg távol lévő bátyja verseivel együtt. Az 1917-iki orosz forradalom úgy hatott a *Ma* körében is, mint a választóvíz: Kasságot jobb felé, a szociáldemokrata megalkuvásba, Komjátot és Révait balfelé, a kommunizmusba sodorta. Közeldett a forradalom: Komját Hevesivel megalapítja az *Internacionálét*, amelynek első számában Révai és Komját cikkei is szerepelnek. A Kommunista Párt alapításánál jelen vannak az elsők között. Az *Internacionálét* a Tanácskormány átveszi. Komját Lukács mellett dolgozik. A diktatúra bukása után Komjátot Olaszországból segítségére siető bátyja menti ki, kalandos körülmények között, a fehér terror karmai közül. Komját Bécsben marad, megalapítja Uitz Bélával az *Egységet*. Rövid ideig Olaszországban él, ahol a fasizmus kitérésakor hirtőnbe kerül. Azután kitoloncolják családjával és Bolognában született kisfiával. Komját Berlinben telepszik le, ahol folytatja az *Egységet*. A következő levél onnan datálódik.

Drága Marcikám,

a múlt évben annyira bejlesztettél azzal, hogy ne menesszek levelet, hogy egész máig tartott az ijedségem. De most összeszedem magamat, — hadd látogassalak meg betűvel legalább a születésed napjára.

A négyükhöz intézett leveledet megkaptuk. Nem tagadom, fájdalmasan érintett minden sora. Annyira minden valóságos élettől (ami bizony harc a legjavából!) elrugaskodottnak éreztelek benne, hogy az szinte-szinte betegséggel tart atyafiságot. Egy fikció-világban élsz, drága Marcim, nagyon félek, hogy az emberek könnyen elbánnak veled. Bűn is ez a visszahúzódás, — a szegényekkel szemben, akikhez — ne haragudj! — még mindig harcos közödet várom. Nem tudom s tán nem akarom elhinni, hogy te, aki odahaza szinte egyetlen szószólója voltál versekben a proletár-embernek, most mindigre begubózkodj, lehazudd magad fölülről a szület, aminél hatalmasabb rendesinál szél még nem fujt ezen a galacsinon. Szégyen, harag és kétségbeesés fog el, ha rá gondolok, mekkora ereje-értéke lehetél volna a mi mozgalmunknak, s ehelyett mennyire a homokba futottál szíjjel.

Én harcosan, hitesen élek s boldog vagyok benne. Tudom, hogy a fejlődés törvényét ... segítem teljesülni — s ez a legigazabb, legerkölcösebb élet. S minden nyomorúságát örömmel viseljük el érte.

A munkám részleteiről nem írhatok neked. Ez is egyik oka annak, hogy olyan ritkán veszem magam szóra. Holmi „belső” életemről sem mondhatnék éppen ezért semmit, mert nálam és nálunk a külső és a belső életünk nem áll egymással hadilábon. ... Mi is újra megindítjuk a lapunkat, mihelyt kijön, küldök neked egy példányt. Ölel csókol mindőtöket Alitok.

(Berlin, 1924. II. 6.)“

„Drága Marcim, leveleiből azt látom, hogy nagyon eltökélted magadat ott hagyni csapot-papot és mindent újakezdeni az új világban.² Nekem elvileg természetesen semmi kifogásom ellene, hogy ezt megtegyed, de félek, nem vagy még elég erős rá, hogy minden eddigi gyökeredet (ideológiában, szokásokban, morálban, kényelmességben stb.) hirtelenében eltépd, eltépd úgy, hogy ne járjon krízissel a magad számára. Úgy tetszik, erősen idealizálod, szinte paradicsomszerűen, a kinti állapotokat s az ilyen beállítottságból rendszerint „Katzenjammerra“ ébred az olyan ember, aki minden becsületes erőlködése dacára is csak a dolgok felületét láthatja. ... Ölel sok szeretettel Aladár.

(Berlin, 1931. december 27.)“

Az itt következő levelet megint tragikus események választják el az előzőktől. Németországban kitört a náci ellenforradalom, a Komját-családnak megint menekülnie kell, előbb Svájcba s onnan Párizsba. Svájcban is, Párizsban is Komját a *Rundschau*, a III. Internacionálé folyóiratának egyik szerkesztője és Jules Sommerfeld név alatt él a Rue de Messine 4. sz. alatt és később más címenek.

² A levél Komját Aladár bátyjának a Szovjetunióba tervezett költözésére vonatkozik.

Drága Marcim,

a leveledre csak most bírok válaszolni, mert megint olyan hányt-vetettségben volt részem, amelyik minden időmet és erőmet lefoglalta. Anyának írtam s a dolog summája, mint mindig: az ember sokszor azokhoz a legrosszabb, akiket a legjobban szeret.

Ami a mi kettőnk kapcsolatát illeti, ez voltaképpen már másfél évtizede semmilyen. Hogy ennek mi az oka, hosszú volna felsorolni. Egy egész világ áll közöttünk, teli a legirtózatosabb szenvedéssel. De nem az én szubjektív világomról van itt szó, ami az én egyetlen lehetséges életformám, hanem a dolgozó milliók világáról s arról a harcáról, amit ők vívnak s ami mellett minden szubjektív baj és fájdalom szűnyog-apróra zsugorodik. Tudom, hogy te is a szegényekkel érzel, de ez csak holmi filantropikus szeretet, az objektív valóság részleteinek ismerete híjján való, tudományosan meg nem alapozott, s ezért nem is vezet el a végső konzekvenciáig.

Mély meggyőződésem azonban, hogy a te utad mifelénk elzárva nincsen, de te magadnak is *erőlködnöd* kéne, hogy ez az út megnyíljen. Tened kell ezt már azért is, mert te elsősorban író vagy, nagy potenciális író-képességekkel, már pedig író lenni annyi, mint a világot, a valóságot, az *egész* valóságot alakítani, művészi eszközökkel az emberi élet mozgástörvényeit kifejezni. Minden kor igazán nagy írója általában forradalmár volt s azért volt nagy író, mert forradalmár volt. A te mostani metafizikus, idealista világszemléleteddel szükségképpen csak a valóságnak igen keskeny szektorát láthatod meg, azt, amelyik egy igen szűk kispolgári intellektuális réteg „birodalma“, de sem a polgárságot, sem a vele ellentétes osztályokat és embereket s az egymáshoz való viszonyukat, amelyik a kornak a mozgatója.

Szeretnék veled ezekről a problémákról egyszer élőszóval s hosszasan beszélgetni: hiszem, hogy sok olyat mondhatnék neked, amit megszívlelni érdemes lenne. Én most május végéig Párisban tartózkodom, egyszer talán errefelé vezet az utad.

(Páris, 1935. április 16.)

Drága Marcim,

most csak sebtében válaszolok leveledre. Sajnos, nem értetted meg a leveletemet, mert ha megértetted volna, akkor éppen azon kellett volna elgondolkoznod, hogy mekkora összefüggés van a te (s tízezer társad) helyzete s az érintettem „világ-nézeti kérdés“ között. Elhiheted, fáj nekem a sorod, éppúgy (s még jobban, hiszen a testvérem vagy), mint a többi tízezeré vagy százezeré: művészé, mérnöké, orvosé, akiknek a feje-aranyát beletapossák a sárba. Nem egyéni, de *társadalmi* tragédiáról van itt szó, amiből csak ennek a felismerésével s bátor harccal lehet kikepedkedni. Régen kellett volna ezt megkezdened, akkor ma tán szegényebb volnál, annál is szegényebb, mint ma, de nem váltottad volna aprópénzre az életedet csi-kefogóknak s gyilkosoknak a rakott asztalán.

... Amit pedig a verseimről írtál, nem helytálló. Én sohasem írtam magyar népdal stílusban, legkevesebbé az utóbbi években. Ha akarod, elküldenék neked pár verset, akkor majd magad is láthatod. ... Ölel Aladár.

(Páris, 1935. május 25.)

Drága Marcim:

... Örülök nagyon, hogy hajlandó vagy a verseimet lefordítani.³ A szavak jegyzékét várva-várom. Mellékelten küldök két verset, amelyeket még, úgy hiszem, nem küldtem el neked. Legjobban szeretném, ha „mutatóba“ elébb a hosszú verset („Lélek mérnöke: író“) s a „Fiatalk“ címűt fordítanád le.

Párist, sajnos, holnapután 6 hétre el kell hagynom. Azért „sajnos“, mert így ha jössz (már t. i. ha februárban jössz), nem találkozhatunk. Nem halaszthatnád el az utazásodat március 10-ike utánra, amikor újra Párisban leszek? Azonban a genfi címen keresztül ezután is elér a leveled. Írj azonnal, hogy tudjam, mi van veled. Ölel, csókol Aladár.

(Páris, 1936. február 3.)

³ A költő verseinek olasz nyelvre való fordításáról van szó.

Az itt következő levél Komját utolsó, halála előtt fivérének írt levele. Néhány hónappal, 1937 január 3-án, a költő hirtelen meghalt. Ludvig Rennel a karkhovi forradalmi írókongresszuson ismerkedett meg és kötött barátságot a költő. Renn, Komját bátyjával, Svájcban találkozott, röviddel azután, hogy a német kommunista író kiszabadult a náci börtönből.

Drága Marcim,

a leveledet ma vettem. Sietek rá válaszolni, hogy még ottérjelek.

Örülök, hogy a magad számára megoldottad az anyagi problémát, örülök pedig azért, mert fölteszem, hogy most már mégis komolyan nekifogsz az írásnak, ami, hitem szerint, a leggyökeresebb hajlamod. De kerüld az üres „spintizirozást”: a tenyeres-talpas életet írd meg, persze a maga dinamizmusában. Szocialista realizmus — ezt a módszert kell ma minden írónak alkalmazni, aki valóban azt akarja kifejezni, ami van.

Örülök, hogy megismerkedtél Renn barátommal. Az ő regényei sokban mintául szolgálhatnak. S ő maga is mintául szolgálhat, mint harcos ember. Ha tudod a címét, add meg nekem, mert írni szeretnék neki...

A verseim fordításával ne bajlódj! Én nem „népi” nyelven írok a szófolklorista értelmében, hanem nagyon is kimivelt irodalmi nyelven, s nem lenne semmi értelme, hogy emiatt a „nép közé” menj. Minden fordítás átköltés, több: önálló költői munka s ha a fordítás során egy és más veszendőbe is megy az eredetiből, költőfordító kezében épen marad az alap-anyag formája, színe, szaga.

Örülök végül, hogy édesanyánkat meglátogatód. Csókold meg sokszor a nevemben is. Apánkat is. Szívesen veled mennék, de nékem tiltott föld az. Hogy látom-e őket még valaha? Sok keserűségben ez talán a legkeserűbb.

Írén s a gyermekek jól vannak, már amennyire a mi bizonytalan sorsunkban ilyesmirel szó lehet. A régi helyen lakom, de az ötödik emeleten, balra. Ha Párisba jössz: megszállhatsz nálunk.

Öllelek ... Aladár.

(Páris, 1936. október 11.)